

BODNÁR DÁNIEL

Szörényi Lászlóval

Szörényi László (1945) Széchenyi-díjas irodalomtörténész, kritikus, 1997 és 2012 között a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének igazgatója, jelenleg emeritus kutató professzora. Az ELTE latin–görög–iranisztika szakán szerzett diplomát 1968-ban. A Szegeди Tudományegyetemen 1973 óta tanít, 2004–2009 között az Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék vezetője volt, jelenleg a Klasszika-filológiai és Neolatin Tanszéken professor emeritus. Kutatási területe a magyarországi humanizmus, a magyarországi és az európai újlatin költészet, a 17–19. századi irodalom, a 20. századi regény, valamint az élő magyar irodalom. 1991–1995 között Magyarország római nagykövete volt, Máltára és San Marinóba is akkreditálva. Számtalan tanulmánya, publicisztikája jelent meg. Főbb könyvei: Kis magyar retorika (Szabó G. Zoltánnal együtt, 1988, 1997, 2016), Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből (1993; második, javított és bővített kiadás: 2018), Delfinárium (1999, 2000, 2010), Éljen Kun Béla! Suzy nimfomán (2012), Hogyan él a múlt. Szörényi Lászlóval beszélget Hafner Zoltán (2013), Toldi uram dereka. Arany Jánosról (2018).

Az irodalmárok életét általában végigkísérik a nagy írók, költők. Ön mikor találkozott először Ady Endre életével és költészetével?

Pici gyermekkoromban, mert apám nagyon szerette Adyt. Az Athenaeum kiadásában 1930-ban megjelent Ady-összes volt meg otthon, ami az Új versektől kezdve időrendben tartalmazza a verseit. Ezt követően pedig a nagy kánon előtt született költemények is benne vannak. Apám ezt a kötetet rendszeresen olvasgatta, én pedig hol itt, hol ott lapozgattam bele. Nem az iskolában értek tehát az első Ady-élményeim. Azt, hogy az iskolában hogyan tanították Adyt, kiválóan fejezi ki Hajnóczy Péter az egyik novellájában, amikor az önmagáról mintázott főhős egy idő után kezdi sejteni, hogy azon az öt-hat versen kívül, amit tanítanak nekik, talán még több verset is írt Ady. Az iskola nagyon leszűkítette Ady költészetét a forradalmi versekre. Az általános iskolai tanárain közül azonban az egyik, az irodalmi szakkört vezető Farkas Endre tanár úr rajongott Eötvös Józsefért, *A falu jegyzőjéről* tartottam nála az első előadásomat. A gimnáziumban pedig, mielőtt még eljött volna Ady ideje — a harmadik-negyedik osztályban —, megszabadultunk a magyar-tanáruunktól, H. tanár úrtól, aki az iskolai KISZ-bizottságot vezette. Kubinyi László tanár úr lett az utódja, aki zseniális, harmincöt nyelven beszélő nyelvész volt, 1956-os szerepvállalása miatt kirúgták az egyetemről, ezt követően iskoláról iskolára hányódott, hála a Jóistennek nálunk kötött ki. Nagyon kedvelte az irodalmat. Szerette a csirizt is, a jelenlétében be kellett kennünk csirizzel az iskolai tanönyvet és szöveggyűjteményt, és rá kellett ülnünk, egy órán ke-

resztül, míg összeragadt. Utána azt mondta, rendben, ezeket nem kell többé kinyitnotok, de nem is szabad, majd én tanítalak titeket, ám azt számon kérem. Amit tőle tanultunk, az színarany volt. Figyelmeztetett azonban bennünket, hogyha valaki nem olvassa el a fontosabb irodalmat, akkor azt ő nem tudja pótolni. Rávezetett bennünket arra, amit valószínűleg nem olvasnánk el, vagy legalábbis nem értenénk. Három sztár volt, akit gondosan végigvett, sorról-sorra, Madách, Babits és József Attila. Emellett nagyon szerette Aranyt és Kosztolányit is. Adyt is, de enciklopedikus Ady-ismetre nem törekedett.

Mivel Adyt régebben olvastam már, így az első új felfedezésem Babits volt, a második pedig Kosztolányi, és ez szörnyű zavart okozott az én kis lelkecskémben. Ugyanis, amint azt Székely Olga híres fényképe is mutatja, egymásra mosolyog Ady és Babits, derűsen néznek a Bibliába vagy a jövőbe, közben Kosztolányi sokáig gyűjtögette a haragját, aztán végül csak kiöntötte, és elkezdődött a nagy Ady-revíziós vita. Az a szerencse, hogy az ötvenes évek végén Belia György kiadta a Babits–Kosztolányi–Juhász Gyula-levelezést. Ezekből kiderült, hogy Babits útja sem volt simán kikövevezve Adyig, Kosztolányi be tudta vonni az ő gyűlöletrohamaiba, és ez kölcsönös volt. Hármójuk közül Juhász Gyula volt a bölcs ember, aki csitítja a két fiút, gyerekek, ne hülyéskedjete már, Ady nem olyan, mint amilyennek ti beállítjátok. Ezt azonban ők nem nagyon vették figyelembe. Az én szerencsém volt, hogy gimnazistaként nem akartam író lenni, kezdetben még bölcsész sem, megengedhettem magamnak a dogmákhoz nem kötődő véleményeket. Földrajztudós akartam lenni, és csak a legutolsó pillanatban döntöttem úgy, hogy mégiscsak a bölcsészkarra jelentkezem. Így kialakítottam magamban egy viszonylag laza véleményt, igyekeztem függetleníteni magamat attól, amit kánonnak neveznek, vagy sugallnak. Ekkor jöttem rá arra, hogy a nagy klasszikusaink életművét a hivatalos oktatás irányítói megcsonkították, és amikor ezt észrevettem, háromszor jobban kezdtem kedvelni ezeket a költőket. Adynak például megcsonkították a publicisztikáit, de nemcsak ezeket, hanem a verseit is.

Van itt egy másik érdekes dolog is, tudniillik a kereszténység felekezeti megoszlása. Távolról tudtam valamit a keleti ortodox kereszténységről. A szüleim bácskaiak, és Bácska visszacsatolása után költöztek fel Budapestre Zomborból. A nagymamám továbbra is ott élt, jugoszláv uralom alatt. A nagybátyámat Zombor oroszok által segített szerb visszafoglalásakor halálra kínozták. A nővérem 1938-ban született, de nemsokára meghalt, Zomborban temették el. Én már Budapesten születtem, 1945-ben, és a húgom is, 1948-ban. Az ortodoxia távoli, mégis megfogható dolog volt számomra, a szüleim meséltek róla. Később egyetemistaként Berki Feriz ortodox teológus — az egyetemen újgörög-tanárom — jóvoltából jártam a Petőfi téri templomba, fordítottam, elmélyedtem az ortodox teológiában. Sok-

kal kevesebbet tudtam a reformációról. A házukban lakott Angéla néni, akinek a férjét Gerő Ernő személyesen dobta ki az ablakon, valatás közben. Ez bizonyos presztízst adott a személyének, és 1956 után nagyon sok utánjárásába került, hogy engedélyezzék neki, összeszedheti a tömegsírból a férje állítólagos hamvait, és hazaviheti a lakásába, vitrinben tarthatja. Angéla néni evangélikus volt, de nem járt templomba, mivel egy kommunistákkal lepaktált püspök, Dezséry László osztotta az ést és az Igét, a fizetéséből pedig szeretőt tartott az egyház által bérelt Múzeum utcai lakásban. Református vallású személy viszont alig akadt a baráti körömben. Adynak a nagyon erős református beütését akkor kezdtem el pozitívan értékelni, amikor Arany Jánossal kezdtem el foglalkozni. Őt viszont a legjobban szerettem mindig minden magyar költő közül.

Mi ragadta meg Ady reformátusságában?

Rájöttem, hogy nem volt igazam, amikor komolyan vettem Ady pózait, amikor szidalmazza Arany Jánost. Babits az egyik tanulmányában egy rettentő finom csapással ki is mutatja, hogy Adynak még a verselése is, amelyben a hangsúlyos és az időmértékes verselést hihetetlen ügyességgel keveri, az is bizony egyes Arany Jánostól származó metrikai kísérleteknek az utánzása. Amikor rájöttem, hogy a két embert egyszerre is lehet szeretni, akkor kezdtem megszeretni Adyt. Ez a szeretem, nem szeretem játék többször is ismétlődött.

Ha jól értem, a felekezeti és a politika is befolyásolta Ady iránti érzelmeit...

Ezeken kívül mindenképpen beszélnünk kell a szerelemről. Volt nekem egy rettentően nagy szerelmem, többször feleségül kértem, és egyszer már el is jegyeztük egymást. Úgy alakult azonban, hogy a papja meghalt, a mamája pedig valóra váltotta réges-régi vágyát, hogy meglátogassa a barátnőjét Argentínában. Menyasszonyom ezt az időt kihasználva kirúgott. Igaz, hogy már korábban is többször bizonytalankodott, és türelmetlen kérdésekre, hogy mi lesz már, leírt egy Ady-verset, melynek első versszaka így hangzik: „Tartsd magad, / Sors, Élet és Idő szabad / S ki várni érez, várni tud.” Kirúgásom után kezdtem Adyt mint beugratós prófétát is tisztelni. Ezenkívül azonban tanultam tőle mindig valami újat a nemzetről, a magyarságról, az irodalmi hagyományról. Kicsit fájtnak, hogy Zrínyit kevesebbre tartotta, mint Balassit, vagy én jobban szerettem Baróti Szabó Dávidot, mint az megszokott, Ady pedig inkább Csokonait emlegette mindig. Mégis, egyre erősebb kapcsolat fűzött hozzá. Érdekes az is, hogy Ady Kalocsán be akart állni novíciusnak. Később többször is megemlíti ezt. A nagykarolyi piaristáknál katolikus egyházi nevelést kapott, később pedig a zilahi református gimnáziumban szinte a pótapja lett Kincs Gyula igazgató, akit nagyon szeretett. Számára így a két kultúra közötti egyensúly vagy ide-oda hintázás adott volt.

Milyen téren hatott még Önre Ady Endre

Ady személyében kaptam egy rejtelmes samanisztikus figurát is. A gimnáziumban vogult (manysit) is tanultam, Kálmán Béla könyv-

költészete, személyisége?

véből, Kubinyi tanár úr finnugor szakkörében, úgyhogy az egyetemen, amikor még magyar szakosként felvettem a finnugort, azt nem is kellett tanulnom, mert már tudtam, így finnül tanultam. Akkoriban még nem olvastam Ady hat ujjáról, meg az ehhez kapcsolódó samanisztikus hiedelmekről, de furcsa, hogy egyetemista koromban majdnem minden újonnan megszerzett tudásom Ady teljesebb megismeréséhez vezetett. Akkoriban történt, hogy az egyik legkedvesebb tanárom, Voigt Vilmos — aki hál Istennek még ma is él és virul —, bemutatott Diószegi Vilmosnak, aki alapvető könyveket írt a sámánhitről. Természetesen mindegyiket elolvastam, és akkor megint jobban kezdtem szeretni és érteni Aranyt és Adyt is. Mondok egy egyszerű példát: közelebb kerültem Adyhoz a sci-fi iránti olthatatlan érdeklődése okán is. Ifjúkoromban rengeteg sci-fit olvastam. A hatvanas évek végén Kuczka Péter megalapította az Írószövetségben belül a Sci-fi Szakosztályt, ő volt az, aki az 1956-os forradalom idején megszervezte Budapest élelmezését. Nagyon jó és kedves ember volt, sokat beszélgettünk, de főleg mindig halakról meg kajmánokról. Egyszer bemutatott a barátjának, a néprajzos indián-kutató Boglár Lajosnak, és akkor a halakhoz társultak a sámánok is. Ez engem megint csak nagyon izgatott. Így amikor létrejött a Sci-fi Szakosztály, engem kértek fel, hogy a Galaktika addig megjelent számaint ismertessem. Később írtam kritikákat a Móra Kiadónak francia sci-fikről, hogy érdemes-e kiadni, vagy sem. A Medve Színház vezetője, Halmy György rendező, barátom évek óta nyaggat — jó értelemben —, hogy időnként mondjak valamit Adyról. Tartottam előadást Adynak a zeneszeretetről, amit Sárosi Bálinton kívül nem nagyon mutatott be még senki. Beszéltem Dankó Pistához és a cigányzenéhez fűződő viszonyáról, elképzeléseiről. A másik téma: Adynak a sci-fihez és a misztikus csillagászatához, kozmológiához való viszonyáról kezdtem el olvasni, és döbbenetes dolgokat találtam. Amikor először kiment Párizsba, ott volt éppen Flammarion is. Én őt sci-fiíróként szerettem meg; egyébként csillagász volt. A szinte szektaalapításig elmenő hóbortja csak későbbi. Párizsban akkor éppen nagygyűlést tartott híveivel; Ady először lelkesedett érte, utána viszont kigúnyolta és szcientista valáspótléknak tartotta, amit művel.

Ady Endre költészete és személyisége száz éve van viták keretében az irodalmat kedvelők körében. Halálának centenáriuma viszont mintha az elutasítók hangja erősödött volna fel.

Őrületes baromságokat lehet olvasni hála Istennek jobb- és baloldaltól egyaránt. Vegyük először azokat az úgynevezett keresztény jobboldali szerzőket, akiknek műveiből például „kiderül” az, amit már Babits is elmebetegségnek tartott, hogy tudniillik Ady Endre eladta a hazáját a zsidóknak. Igaz, hogy azok, akik most világnézeti-leg szidalmazzák Adyt, nem szoktak Babitsot (sem) olvasni. Lászuk a haladó baloldalt! Az sem rossz, mert onnan megtudhatjuk, hogy sajnálnunk kell szegény Csinszkat, mert hozzáment egy „szifiliszos, alkoholista baromhoz”. Úgy látszik, ezt az oldalt sem háborgatja Babits, ugyanis ezt az ártalmat is a nem-olvasás óvszerével

kivédik. Babits *Tanulmány Adyról* című, a Nyugatban 1923-ban megjelent esszéjében egy hatalmas kritikát fogalmazott meg Földessy Gyula Ady-könyvéről. Az Ady halála utáni csöndről beszél. Mi pedig a centenáriumi ricsajról próbáljunk meg higgadtan, csöndben beszélgetni, különben még azt hiszik, hogy jobb- vagy baloldaliak vagyunk, és ez, úgy látszik, legalábbis ami a publicisztikát illeti, kezd az elmebetegség minősített válfajává válni. Babits tehát a következőket írja: „Minden politikai zsvajon keresztül az ő nevének folyton és hangosan kellene kihallatszania. Ehelyett különös némaságba süllyedt Ady neve. A támadások elhallgattak; de hallgat a hű lelkesedés is; — csak egy-egy görbe mentség, álszent védelem hozakodik elő — olyan és oly táborból, hogy Ady felháborodással dobná vissza; — ő és mentség! ő és védelem! Olvastam egy erőltetett és nagyhangú Ady-utánzatokkal teli verseskönyvben egy Ady Elmenetele c. verset (érezik ennek a címnek a felesleges ‘modern-ségét?’), ahol elmondatik, hogy a holt Ady szelleme megjelenik az Isten előtt, s az Isten ünnepélyesen megbocsát neki; miután a szellem bevallotta élte nagy bűneit:

*Fajtám káromoltam,
országomat vertem,
Behemót sípjába
tüdőmet leheltem;
Gáncsolt bús fajomnak
lettem kergetője:
siklusok fejében
űztem temetőre.*

Ami magyarra lefordítva annyit jelent, hogy eladta hazáját pénzért a zsidóknak.”

Amikor újra elolvastam ezt, megnyugtatót, hogy nincs új a nap alatt. Már régóta az tart életben — hála a Jóistennek persze más is —, hogy rájöttem arra: a hülyeség a világ legnagyobb tömege számára eladható, fogyasztható, használható álarca a halálnak és az ördögnek. Tehát miközben vidáman tagadjuk, hogy van ördög, bűn, hülyeség az van, de az hitünk szerint az ézenlét ellentéte. Nem! Mélyebb csapda. Bármikor újra előjöhet. A hülyeség mindig a lehető legokosabb, mindig kiválasztja, hogy melyik réteget mivel lehet becsapni. Egy jó vadász tudja megkülönböztetni a csalisípót az egérfogótól. A hülyeség továbbra is dühöng, ezért érdemes még évfordulót tartani, mert olyankor akadhat olyan ember, aki például úgy jár el, mint az, akit az Arany-évforduló kapcsán megkérdeztek, hogy mi a véleménye a költőről, s ő azt válaszolta: Arany a világ-irodalom egyetlen olyan költője, akinek nem volt semmi mondanivalója.

Azért ez elképesztő...

Először én sem hittem el, hogy ezt mondta, de aztán láttam a tévéfelvételt erről. Megjelent az interneten is. Ez a nyilatkozat bizonyíték arra, hogy az illető nagyon régen olvasott Aranyt. Amikor pedig

utoljára olvasta, megcsípte éppen egy légy, és tudat alatti, rossz érzés alakult ki benne Arany iránt, különben nem lehet megérteni.

A riporter nem kérdezte meg az illetőt, hogyan gondolja ezt, fejtse ki bővebben?

Nem. Ilyenkor különlegesen nagy a kérdező felelőssége, vagy rákérdez, vagy nem közli le az ilyen szöveget. A butaság, balgaság egyik jellemzője ugyanis, hogy tekintélyelvű. Tehát ha XY mondta ezt és ezt, akkor az biztos igaz, és erre lehet hivatkozni. A közelmúltban olvastam egy napilapban kritikát egy irodalomtörténetnek álcázott könyvről, amelyben a szerző azt írta Adyról: nagyon csodálja, hogy két berúgás és kijózanodás közben hogyan tudott értelmes verseket is írni. Ez az előbbi, Aranyra vonatkozó minősítéshez hasonló kategóriába sorolható. Megnyugtató ugyanakkor, hogy a nevezett szerző azt írja Petőfi Sándorról, őt Vörösmarty, Bajza József és Toldy Ferenc találta ki, egy tabáni ráckocsmában, amikor nagyon berúgtak, mert különben elviselhetetlen gazember volt. Túl ezen a beállításon, amely természetesen dühíti az embert, legalább mulatságos a tárgyi tévedés, amelyben a szerző feketén-fehéren tanúsítja, hogy sosem olvasott Vörösmarty-szakirodalmat, mert különben tudná, hogy Vörösmarty barátaival a pesti belvárosi kocsmákban szokott inni, Toldy pedig egy asztallal odébb ült tőlük, mert jelentést kellett róluk írnia a rendőrségnek. Igyekezett egyébként menteni a barátait, miközben tudta, hogy őt is feljelentik mások. A Tabánban lévő ráckocsmákban pedig soha nem jártak. Úgy látszik, a szerző összekeverte őket Krúdy Gyulával, aki valóban gyakran járt a Tabánban, igaz, hogy nem Bajza Józseffel együtt, aki akkor már igazoltan távol volt.

Krúdy Gyula írta talán a legjobb könyvet Ady Endréről, az Ady Endre éjszakái című elbeszélésűjteményt.

Nagyon jó, hogy megemlítette ezt a könyvet, mert alpmű az Adyval foglalkozó munkák közül. Krúdy az egyik kedvencem, lelki-szellemi rokonomnak tekintem. Ő az, aki a legtöbbet hozza ki belőlem az egyáltalán érezhető egyetemes részvétekből. Egymással teljesen ellentétes figurákat rajzol meg a regényeiben. Ami például az előbb említett Adyról szóló könyvét illeti, abban legalább ötféle önmeghatározást ad. Az egyik Rezeda Kázmér, az élet baloldalán elhelyezkedő szerencsétlen, akit Alvinczi Eduárd hol kitart, hol kirúg, és aki ennek megfelelően megpróbálja a maga módján boszszantani Alvinczit vagy — polgári nevén — Szemere Miklóst. A harmadik pedig feltétlenül maga Ady, akinek itteni figuráját feldúsítja Alvincziből és Rezedából merített vonásokkal. Megjegyzendő: a valóságos Szemere Miklós komoly ember volt. Ő volt például az első, aki 1908-ban, amikor Bécsben az osztrák–magyar delegáció a közös ügyekről tárgyalt, követelte az adriai hadiflotta korszerű fölszerelését, mert tisztában volt azzal, hogy mire készül az Antant, hogyan próbálja bevonni Olaszországot a Monarchia ellen tervezett megsemmisítő csapásba, amit nem tudnánk kivédeni modern flotta nélkül. Adyról pedig tudjuk, hogy még Szemerénél is komolyabban látta a nem éppen rózsás jövőt. Ha pedig Krúdy úgy érezte, nem

elég az olvasóinak az, hogy a saját korukat az ő sokrétűségével — az egyik nap Rezeda, a másikon Szemere, a harmadikon Ady — lássák, akkor tessék ezt végiggondolni Krúdy egy másik témájával, a mohácsi vésszel, amelyről regénytrilógiát írt. Ha még emlékszünk rá, a regényben a szabadkőművesek — akik akkor még ugyan nem voltak, csak a saját legendájuk szerint — gyülekeznek, hogy elárulják a hazát, vagy a töröknek, vagy a németnek. És akkor aki szétrúgja az egész gyűlést, kimondja, hogy hová menjenek, én megyek a csatába, mert veszélyben van a hazám. Sokan, akik folyamatosan azt rágcsálják, hogy mint hazaáruló, hogyan működött a siklusokért Ady, olvassák el ezt a Mohács-trilógiát. Bár már rájöttem, nem lehet követelni az emberektől, hogy olvassanak, főleg a hivatásos olvasóktól nem.

Én Ady megértésében, mivel igen fontos dolgról van szó, filoszra nem hagyom magamat. Megpróbálok inkább saját zsenge eszemre hagyatkozni a szövegek megértésében, valamint segítségül hívom Babits Mihályt, Kosztolányi Dezsőt vagy Rába Györgyöt. Rába György a Szabó Lőrincről írt nagyszerű kis könyvében (1972) kiemeli, hogy Szabó Lőrinc a saját lényegét ismeri föl akkor — azt a lényegét, amiről soha nem mond le később —, amikor összeállította *A Sion-hegy alatt* című csodálatos antológiáját Ady Endre istenes verseiről (1927). (Hála a jó Istennek, a Szent István Társulat most, Ady halálának centenáriuma újra kiadta.) Amit Szabó Lőrinc ennek előszavában ír, az mindmáig érvényes: „Ady istenfogalma az *Az Illés szekerén* műveiben már rendkívül gazdag. A sok arc, a nihil-Isten, mindenség-Isten, a gyermek-Isten, élet-Isten, titok-Isten, halál-Isten, szerelem-Isten, én-Isten, szocializmus-Isten és öröm-Isten mind jelentkezik benne. Későbbi kötetekben mindegyik Isten-arc kap elmélyülést és új vonásokat, de a kötet-periódusok az Istennek többnyire egy-egy arcát rajzolgatják, mindegyre kifejezőbben... Ady élete vége felé elfordult a harctól, mint ahogy életigenlése is elfordult a dekadenciától, irtózáttól, rákényszerült háborúskodásoktól, háborús vallásos lírájában a megrettenés és tiltakozás páratlan megnyilatkozásai mellett egyszerre Istennek és a már jobban megértett Krisztus-szimbólumnak, a feltámadott, diadalmas életnek örömhirdető, megváltó erejét és kötelességét emlegeti, és kéri, a közeli elmúlás érzékeny, bensőséges, néha már optimista hangján adva hálát minden jóságért, szépségért és nyugalomért.”

Ez engem kielégített. Szabó Lőrinc az, aki a további fokozatokban segíti az eretnek filozóf, aki perzsául tanult, ahelyett, hogy Király Istvánt hallgatott volna. Örökre hálás vagyok az Úristennek, mert elalattott egyszer az OSZK-ban. Akkor még magyar szakos voltam, és kötelező irodalom volt Lukács Györgytől *Az esztétikum sajátossága*. Elkezdtem olvasni, de elaludtam rajta. Arra ébredtem, hogy Bartók úr költöget, nem éppen kíméletesen — Bartók Györgynek, a kolozsvári filozófiaprofesszornak nagyra nőtt fia, akit kegyeletből az Országos Széchényi Könyvtár nyugdíjig alkalmazott, noha mindig ordított. Ak-

kor is üvöltve közölte: „Ne aludjon itt, ilyen hangos horkolás mellett nem tudnak a többiek tanulni”. Elnézést kértem, megnéztem a könyvet, a hetvenedik oldalán aludtam el. Isten intésének tekintetem ezt, visszaraktam a könyvet a polcra, azóta sem nyitottam ki. Idősödve az ember legyen hálás mindenért Istennek, nyugodjon meg, ahogyan ezt Ady tette a halála előtt. Ha meg szeretnénk őt jobban ismerni, vegyük elő Krúdyt, ha pedig még ez sem elég, akkor előveszem Szabó Lőrincet, aki rendkívül tréfás ember volt, önmagán is tudott ironizálni. Ha ő azt írta Adyról, amit idéztem, annak jelentősége van.

Gondolom, több olyan Ady-vers van, ami különösen közel áll Ön-höz. Említene néhányat?

Amikor az édesanyánk kilencven éves korában meghalt, sokat töprengtünk a húgossal együtt, hogy milyen gyászjelentést csinál-tassunk neki, végül egy Ady-idézetet találtunk arról, hogy Isten hogyan karolja fel az elhagyottakat (*Az Úr érkezése* első versszakára gondolok). Van egy verse Adynak, amiről mindenképpen szeretnénk beszélni, *Kidalolatlan magyar nyarak* a címe, 1912-ben jelent meg *A menekülő Élet* című kötetben:

*Vajon örökre így maradnak
Kidalolatlanul, rejtetten
Dalai a hű, bánatozó,
Napverte, bús, magyar nyaraknak?*

*Itt a néma kínszenvedésnek
Makacs ajka minden beszántás,
Elhamvadtt könny a szik-föld pora
S minden nyár-nap egy halott ének?*

*Ki ért a halott-támasztáshoz,
Ki érti a jajos barázdát
S ki érti az ős, nyári Napot,
Amikor gúnyosan leáldoz?*

*Én ébresztgetem megbomolva,
Fejem nyugtatván ó nótáin,
E földet és úgy megölelem,
Haként az én volt szívem volna.*

*S úgy áldozom Jézussá nőve
Kincseim e szegény nyarakra,
Mint Jézus az ő bocsánatát
Csókokkal vétkes, titkos nőre.*

*De hát örökre így maradnak
Kidalolatlan kegyelemmel
Dalai a hű, bánatozó,
Napverte, bús, magyar nyaraknak?*

*Járom a mezőt, járva-járom,
Ezernyi nyár leigázottját,
Ős bánatát esengve lesem,
De a nótáit csupán várom.*

*Sír szélén állok: nézzétek meg,
Magyar nyarak bennem alusznak
S örök, nyári titkot ástok el
Majd, amikor engem temettek.*

Ezt a verset a mostani, százéves évforduló kapcsán senki nem emlegette, pedig mintha erre az alkalomra írta volna. Kosztolányi arról írt egyszer, hogy egyes francia polgármesterek azért mentek nyugdíjba nyolcvanéves korukban, hogy megtanuljanak magyarul, hogy eredetiben olvashassák Arany Jánost. Ha vannak még olyan olvasók, nemzetiségtől függetlenül, akik a magyar entitásra, múltra kíváncsiak, akkor felismerhetik, hogy ez az entitás csak akkor tökéletes, ha csatlakozik hozzá a kidalolásnak nevezett gesztus, tehát az átvarázslása a valaminek, abba a régi semmibe, amelyről mint költészetről vagy drámáról álmodozik Hamlet, Arany János vagy bárki. Ha a magyar kultúrát nem azzal a szentségi áhítattal kezeljük, amivel Ady saját magára mérte ezt a feladatot és példát, nem mástól vette, nem filosztól, hanem Istentől, a megtestesült Fiúistentől, a Megváltótól, aki a megbocsátás gesztusával emeli be abba a valamibe, ami minőségnek nevezhető, akkor sehová nem jutunk. Babits írja azt, hogy a lehető, legnagyobb vétek, amit filosz elkövethet, ha a rosszul értett Ady-szavakat, amelyeket szokatlannak vagy erőltetettnek érez, elutasítja, lépjen inkább vissza három métert, lapozza fel a magyar szótárirodalom összes kötetét, meg fogja találni a megfelelő értelmezést. Babits tömören így foglalja össze: „Nem az ő magyarsága a hanyag, hanem a mi magyarul tudásunk a kevés”. A *kidalolás* tehát jobb szó, mint bármi, amit egy filosz bármikor használ. Ha megfosztjuk a *kidalolástól* a magunk létét, a magunk magyarságát, akkor végünk van. Ady tudta ezt, és végrendeletként hagyta ránk. Érdekes, hogy ezt a versét nem szokták az istenes verseihez sorolni, pedig Isten és költészet a legszorosabb kapcsolatban van egymással.

Egy másik versét, a *Kár a Voltért* címűt sem szokták nagyon idézni a filoszok, pedig itt arról van szó, hogy látva a háború rombolásait, azt teszi, amit Krúdy majd csak a húszas évek közepén mer megtenni, boldog békeidőkként, Ferenc József-i álomként tekint vissza a Monarchiára.

*Átkozódtunk, pedig a táltosok
Gyönyörű kora volt
S Leibniz világa:
Legjobb és leglehetőbb.
Miért kellett egy másat kérniünk?*

*Jaj a tántoríthatatlanoknak,
Jaj nekünk,
Jaj érzéseinknek, kiket már
Alig bírunk,
Jaj nekünk.*

*Jaj a megszokás,
Jaj az embernek utálása
S jaj utálása önmagunknak,
Jaj a Ma,
A Tegnap és a Holnap.*

*Be kár a Voltért,
Mennyi mindent adnánk ma érte,
Be kár a jobb emberekért:
Talán mindenkiért
S rettenetes ma élni.*

Hihetetlen vers. Szerencsére ma mindenütt lehet könyvet keresni, háromszáz forintért az utcai könyveseknél, vagy ingyen a körzeti orvosi rendelőkben, az emberek módszeresen dobálják ki a klasszikus irodalmat, hál Istennek, mert ami otthon hiányzik ezek közül, azokat én mind hazaviszem. Valaki próbálja meg azt, hogy kinyitja egy klasszikus könyvét, mint én most Adyét, és lássuk, mit találunk benne: *Egy templom-alapító álma* a címe, amit Bölöni Györgynek ajánlott.

*Fekete, magas hegyfokon,
Az oktalan Szomoruságnak
Tiszteletére
Épülne az én templomom.
Ott összegyülne az én népem
S nyögve, kacagva,
Vörös terítős Szent-Mihály lova
Körül, oltár körül,
Szomoruak gyülekezetében
Állnék én, templom-alapító.
Jajaink: az orgona-sípok,
Tömjénünk: az álmok,
Imánk: legyen örökké
Áldott,
Aki nem tudja, miért szomjas,
Aki nem tudja, hogy mi fáj,
Mindenki, ki korona nélkül
Is király:
Az oktalan Szomoruságnak
Szomorú, szép eklézsiája.*

*Aztán keresztelnék galambok
Csurgó vérével
Kisdedeket.
Esketnék és temetnék halkan,
Minthogyha alvó betegek
Ágyai között járnék.
Ezer árnyék
Suhogna ott,
Akik nem kaptak templomot
S halottak régen,
Mert régi, hajh, régi
Az én oktalan szomorúságú,
Fájdalmas hitű népem.
»Ite, missa est«,
Elmondanám naponként szebben
És sírnánk mindig
Többen és jobban,
Keservebben, keservebben.*

Csak egy annyit tennék hozzá. hogy Krasznahorkai Lászlónak van egy kísérteties novellája a templom deszakralizációjáról, a *Járás egy áldás nélküli térben*. Nem kétséges, hogy Krasznahorkai olvasta Ady-nak ezt a versét...

Ady költészetében van valami ösztönös őserő, amit nem lehet megmagyarázni, sem megtanulni. Isten csodája.

Igen. Babits mondta róla, Petőfi óta ő az első, akiről ki lehet mondani Magyarországon, hogy költő. Márpedig Babits nem volt akárki. Mozart tizenegy éves korában írta az első operáját, föltehetően már csecsemőként is tudott volna komponálni, csak még akadályozva volt ebben. Ady ugyanez a kategória a költészetben.

